

Malomkövek között – Egy ómódi Magyar Intézet Bajorországban

Filep Tamás Gusztáv beszélgetése K. Lengyel Zsolttal, a Regensburgi Egyetem Magyar Intézetének vezetőjével

Filep Tamás Gusztáv: *A Münchener Magyar Intézet – 1962-ben alakult meg, az utolsó tíz évben Regensburgban működik, betagozódva a helyi egyetembe – történetének kérdéseim szempontjából több jól elkülöníthető fázisa van. Indulása idején már tudományos célokra tűzött ki maga elé, de tudomásom szerint az emigráció szellemi értékeire épült, és munkáját is az emigrációs szemlélet határozta meg. Volt-e egyéb feladata, mint az ottani magyar tudományos és mozgalmi élet szervezése?*

K. Lengyel Zsolt: Az első fél évtizedben valóban ez a kettősség határozta meg az intézet működését. Egyrészt a német irányban, német nyelven végzendő hungarológiai, vagyis magyarságtudományi – tehát alapvetően tudományos – munka volt a fő feladatkör, ugyanakkor magyar irányban magyar nyelvű, az akkori emigráció belső kulturális és politikai igényeit kielégíteni hivatott kulturális rendezvényszervezési és egyéb munkakörrel volt szó. Ez a két tevékenység azonban – az akkori viszonyok között – nemigen fért meg egymás mellett. Éppen ezért kellett a 60-as évek végén egyfajta kon-cepcionális „tisztogatást” végrehajtani. Bogyay Tamás művészettörténész-történettudós, az alapító igazgató a tudományos arculat híve volt. Azt gondolta, hogy egyrészt erről nem akar lemondani, másrészt a tudományos jövő kedvéért úgymond feláldozza a maga szerepének egy részét, azaz lemondott az igazgatóságról egy német történész, Georg Stadtmüller müncheni Kelet-Európa-kutató professzor javára. Stadtmüller a 60-as évek végétől, a 70-es évek elejétől igazgatóként az anyagi helyzetet is rendezte: immár nem a szövetségi német, hanem

a bajor tartományi kormány támogatásával lényegében tudományos intézetté fejlesztette tovább a Münchener Magyar Intézetet.

FTG: *Jelentett ez a német, pontosabban bajor támogatás valamiféle politikai indoktrinálást?*

KLZS: Nem. Semmi nyoma, dokumentuma nincs annak, hogy tematikai, szemléleti, módszertani vagy egyéb elvárásokat, netán utasításokat kapott volna az intézet.

FTG: *Azzal, hogy a tudomány iránt kötelezte el magát, megszűnt az emigrációs, a társadalomépítő munkakapcsolat?*

KLZS: Bizonyos fokig igen. Kikoptak azok a személyiségek, akik az első szakaszban az intézet nemzetpolitikai jellegű munkáját kívánták támogatni. Fönmaradtak az akkori levelezésben emigráns személyek sorozatos kilépési nyilatkozatai; majdnem bizonyos, hogy ezek megszervezett, fölkerít – aláírt formanyomtatványokon érkező – kilépések voltak. Az új igazgató úgy látta, hogy csak akkor tud nyugalomban tovább dolgozni az intézetben, ha akár ennek árán is, tehát vállalva ezt a szervezett kilépési hullámot, megszűnteti a belső ellenzéket.

FTG: *Mondhatjuk úgy, hogy maga az intézet tudományos munkát folytatott, de azok, akik ott dolgoztak, más szalon szereplői voltak az emigrációs politikai – vagy inkább kulturális – tevékenységnek?*

KLZS: A 70-es, 80-as években már nem. Akkor már...

FTG: *... akkor már például az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem elnöksége folytatta ezt a feladatot, amelynek tagjaként...*

KLZS: ... nem voltam elnökségi tagja. Igaz ugyan, hogy a 80-as évek közepén jelöltek egy éppen megüresedő ilyen tisztségre. De volt még egy jelölt ugyanarra a pozícióra. Aztán a színpalak mögött közölték, hogy protestánsra és hölgyre lenne szükség. Mivel én egyik feltételnek sem feleltem meg, a másik személyt választották be az elnökségbe...

FTG: *... vagyis amelynek szűkebb környezetében s megbízásából te is szerepet vállaltál.*

KLZS: Igen, ez már egy másik, az utolsó korszaka a régi rendszer történetének. Én ennek a kezdetén kerültem az intézetbe, 1982-ben. Akkor azok közül, akik a régi politikai emigrációs szerep hívei voltak, már csak egy-két személy bukkant fel ott, de ők sem

szakmai együttműködésekben; pusztán személyi kapcsolatokat ápoltak az intézettel. Magát Bogyay Tamást kiemelem ebből a hagyományos emigráns csoportból, mert ő szociológiailag ugyan oda tartozott, de szellemileg nem. Ő emigránsként haláláig az intézet elnökségi tagja s meghatározó személyisége maradt. Én ott, 82-től koncepcionális szinten csak vele találkoztam az emigránsok köréből.

FTG: *Nos, te a saját személyi, tudományos pályádon függetleníteni tudtad egymástól a kétféle tevékenységet? Azt, amit az intézetben, és azt, amit az EPMSZ-ben vagy egyéb szervezetekben folytattál?*

KLZS: Mindez a 80-as években párhuzamosan zajlott saját pályámon. Egyrészt német egyetemistaként, a Müncheni Magyar Intézet munkatársaként és a magam akkori elhivatottsága szerint történészként, hungarológusként teljesen beleillőnek éreztem magam az intézetbe. Ugyanakkor nem éreztem szerves ellentmondást az intézeti, és egy olyan, döntően magyar nyelvű és ilyen értelemben akkor még emigráns – mi akkor már kezdtük úgy nevezni, hogy *külhoni* vagy *nyugati magyar* – kulturális munka között, amelyet aztán az EPMSZ és Münchenben a másik felekezeti csoport, a katolikus Pax Romana keretében végeztem.

FTG: *Ezekben az években, a kommunista korszak végén az intézet már működtetett magyarországi kapcsolatokat. Volt-e ennek hátszele vagy ellenszele?*

KLZS: Ez két szálon alakult ki, amelyek a 80-as évek második felére egybefonódtak. Az egyik szál intézeten belüli volt, ebben az Országos Széchényi Könyvtár akkori és későbbi legendás csereosztály-vezetőjének a kezdeményezése volt a döntő, Vekérdi Józsefé, aki a 80-as évek közepén megkeresett minket azzal, hogy szívesen támogatná az intézetet főleg könyvadományokkal. Ide kapcsolódott az 1985 tavaszán a Budavári Palotába költözött OSZK hamarosan megalapított egyik részlege, a Magyarágkutató Csoport (később Intézet); több munkatársához szorosabb, a politikai rendszerváltáson túl is élő szakmai kapcsolat fűzött. A másik mozzanat a 80-as évek második felében a magyarországi helyzet „fokozódása” volt. Ahogy kezdtek kialakulni az egyre önállóbb, öntudatosabb különböző ellenzéki csoportok, azt személyi szinten le lehet bontani népi-nemzetire, illetve urbánusra, amihez a 80-as évek végén hozzáért egy polgárjogi fiatal, ősfideszes réteg, amelynek tágabb környezetében *Motolla* néven európai magyar ifjúsági lap

készült Münchenben és Bécsben. 1988-ban *Körvonalak* címmel ennek irodalmi és művészeti mellékletét szerkesztettem Szász Judit Annával. Emlékszem, azon év kora nyarán megjelent a Fidesz vezérkarának egy küldötte Münchenben, és hívott egyik soron következő összejövetelükre (egyébként nem állt módomban elmenni, mert akkoriban, friss házasként, más dolgok jobban lefoglaltak). Így alakult ki a másik magyarországi szál – és egyre inkább úgy, hogy a két szál 88–89-re a hungarológia, a tudományos munka elsőbbségével kulturális vízióvá egyesült az intézet berkeiben.

FTG: *1989 előtt a német tudományosságban mennyire tudtátok képviselni a magyart?*

KLZS: Az intézet formálisan, munkajogilag és minden egyéb vonatkozásban független volt az akkori egyetemi közegtől, elsősorban a müncheni Ludwig-Maximilians-Egyetem Kelet-Európai Történeti Tanszékétől, ám valamennyi ott dolgozó kolléga s munkatárs, így az intézeti főnököm, Horst Glassl professzor is, egyidejűleg az egyetem alkalmazottja volt. Magam is – előbb gyakornokként, aztán ösztöndíjasként, majd tudományos munkatársként. Tehát személyileg összeforrott az egyetemi tanszék és az intézet. Azt mondhatjuk, hogy a Müncheni Magyar Intézet egyetemi intézet volt személyi értelemben. Ennek az volt az egyik lényeges következménye, hogy az intézet szervesen betagozódott az akkori – még a régi korszak éveit éljük, tehát még viszonylag erős – Kelet- és Délkelet-Európa-kutatás és -oktatás közegébe. Ez nyilvánvalóan Stadtmüllernek is köszönhető volt, aki intézeti igazgatóként és egyetemi tanszékvezetőként a 70-es évek elejétől az 1969-ben beindult *Ungarn-Jahrbuch* hungarológiai évkönyv és a (még Bogyay által 1964-ben alapított) *Studia Hungarica* könyvsorozatok, előadások, konferenciák, megpályázott kutatási projektek révén bevitte az intézetet mint magyar intézetet – nem leplezetten az egykori berlini Magyar Intézet mintájára – a német tudományos életbe. Ezzel folytatta azt, amit Bogyay a lelegejétől legfőbb célként kitűzött: a betagozódást a német tudományosságba.

FTG: *1989-től, a fordulat után viszont valamennyire minden átpolitizálódott – minthogy minden a politikáról kezdett szólni. Ez érzékelhető volt az intézeti munkatársak tevékenységén is?*

KLZS: A rendszerváltás első éveiben doktoranduszként tudományos munkatárs voltam mind az egyetemi tanszéken, mind az intézetben. Az intézetben 1998-ban kerültem társirányító, ügyvezetői munkakörbe, majd lettem 2002-ben igazgató. Legkésőbb 92 nyaratól

kulcskétkitűzésként kezdtem ráhangolni – ez aztán sikerült is – az intézet vezetőségét arra a gondolatra, hogy most, hogy nincsenek már ideológiai, politikai, egyéb jogi elválasztó határok, tessék megpróbálni bevonni Magyarországot, a mintegy *küldő* országot, az intézetbe, hiszen ez lenne a legertermészetesebb, tekintve, hogy az intézet lényegében a magyar külügyi tudománypolitika valamelyik szegletében helyezkedik el és kíván tovább működni. 92-ben kerestük meg első ilyen jellegű beadványainkkal az akkori illetékes magyar miniszterelnökségi politikai államtitkárt, a történész Katona Tamást, és onnan aztán körülbelül hat évig köröztettük ezt a témát, illetve köröztettek a különböző hivatalok ezzel a témával időnként engem is, nyilvánvalóan egyrészt meglepődve a gondolat eredetiségén és szokatlanságán. Tehát igazán nem volt befogadó közeg arra a gondolatra, hogy Magyarország szálljon be anyagilag is, koncepcionálisan is egy ilyen intézetbe azzal a céllal, hogy létrejőjön egy Bajor–Magyar Hungarológiai Intézet – a maga nemében elsőként, és rendhagyó módon az államközi viszony piciny, de kedves alkotóelemeként, ugyanakkor függetlenül is a két államtól. 1999-re látszott megérni ez a gondolat. Ehhez nyilvánvalóan szükség volt az akkori harmadik demokratikus parlamenti választás eredményére, amely lehet, hogy programszerűen is, de személyi szinten mindenképpen kedvezőnek bizonyult. Így sikerült aztán Orbán Viktor miniszterelnöki ajánlásával és Németh Zsolt külügyi politikai államtitkár, Pröhle Gergely kulturális minisztériumi közigazgatási államtitkár, valamint Ujváry Gábor kulturális minisztériumi titkárságvezető–főosztályvezető hatékony közreműködésével elfogadtatni azt az elképzelést, hogy az intézet ügyét vigyék be a Magyar–Bajor Kormányközi Vegyes Bizottság munkatervébe, és állapodjanak meg egy méltányos mértékű magyar–bajor közös finanszírozásban.

FTG: *De a költségek arányai, ha jól emlékszem arra, amit akkor mondtál, nem azonosak.*

KLZS: Nem, sem akkor nem voltak, sem a későbbiek során nem lettek azzá, és ma sem azonos nagyságrendűek. Ez szerintem természetes. Méltánytalan is lenne, ha a bajor fél elvárná, hogy akkor, amikor a munkatársak Bajorországban fizetik adójukat, a magyar fél azonos szinten vállaljon anyagi kötelezettséget. Az 1/3–2/3-os elosztás az elmúlt húsz évben stabilnak bizonyult; ideiglenes kivételek mindig voltak, attól függően, hogy volt-e mód becserkészniük

magyar és/vagy bajor, német forrásból kiegészítő céltámogatásokat mindenekelőtt rendezvényekre, kiadványokra. Nagyobb mértékben magyar oldalon történt ez meg. Alapjaiban viszont ma is nagyjából 1/3–2/3-os a magyar–bajor támogatási arány.

FTG: *Mekkora személyzettel dolgoztok?*

KLZS: Jelenleg három főállású tudományos munkatársunk van – az egyik 60 százalékos részmunkaidővel –, ezenkívül egy magyarországi vendégkutatónk teljes normában, egy heti tíz órás titkársági adminisztrátorunk, egy félállású könyvtárosunk, két óraadó magyartanárnk és két gyakornokunk, heti öt-tíz órában. Csakhogy az intézet magyar társfinanszírozója, a Külügyminisztérium ezekben a napokban szünteti meg intézetünkben a 2014-ben létrehozott vendégkutatói státuszt – még nem derült ki, hogy végleg-e, vagy csak átmenetileg. Megjegyzem azt is, hogy e személyzet finanszírozásához nem elegendő a két állami támogatás, folyamatosan harmadik forrást is be kell vetnünk.

FTG: *Kérlek, ejtsél szót munkátok tartalmi jellegzetességeiről is!*

KLZS: Ha most csak az elmúlt húsz évre tekintünk vissza, akkor elsőként kerettémánkat illik megemlítenem, amelynek címe „Magyarország Kelet-, Kelet-Közép- és Délkelet-Európa kapcsolattörténeteiben”. Évek óta dolgozom – hol németül, hol magyarul – egy ilyen vagy hasonló című monográfián, egyszer talán a végére érek valamelyik nyelven. Erre a tematikára alapoztuk az 1999-ben kiépített intézet szakmai koncepcióját, ezzel vettünk részt a bajor kormány által 2001-től 2005-ig finanszírozott „Forschungsverbund Ost- und Südosteuropa” (*Kelet- és Délkelet-Európa Kutatóhálózat*) munkájában. Menet közben kialakítottunk egy történettudományi, egy politológiai és egy irodalomtudományi irányt – a tudományos munkatársak publikációs jegyzékeiben nyomon követhető –, például olyan témákkal, mint az osztrák neoabszolutizmus közigazgatás-története Magyarországon, a transzszilvanizmus politikai eszmetörténete, a politikai rendszerek összehasonlítása Kelet-Közép-Európában, etnikai-kulturális identitások területi, politikai és jogi összefüggésben, a magyar–német irodalmi fordítások kultúráközvetítő szerepe.

Különgyűjteményeink is kutatási tárgyként meg tartalmi súlypontként vannak jelen mindennapjainkban. Az elmúlt években valamennyi jelentékeny hagyatékot rendeztük, és elkészítettük legalább a felső

szintű leltárakat. E téren élen jár, külön-külön gazdag hátrahagyott anyaggal, Bogyay Tamás, Borbándi Gyula és Molnár József, intézetünk eszmei triásza. Vendégkutatónk 2019 tavaszára megközelítőleg 18.000 ezer levelet katalogizált és jegyzetelt a 20 folyóméternyi Borbándi-hagyatékából, több publikált tanulmány kíséretében; a levelezésből eddig több mint 14.000 darabot digitalizáltunk is. A Bogyay-hagyaték fényképgyűjteményének a digitalizálását az MTA BTK Művészettörténeti Kutatóintézetével együttműködve kezdtük meg évekkkel ezelőtt, eddig körülbelül 2.000 darabot dolgoztak fel budapesti kollégáink. A Bogyay-hagyatékot 1994-es átvételétől jómagam elemzem több-kevesebb megszakítással; eddigi eredményeimet közzétettem 2018-ban a *Studia Hungarica* 54. köteteként megjelent német nyelvű Bogyay-életrajzomban.

Intézetünknek van még két szakmai pillére, mégpedig már a 60-as évektől: a könyvtár és a kiadványsorozatok. Az elmúlt két évben mindkettő jövőjét mélyen befolyásoló döntést hoztunk – remélem, elég bölcsen. Könyvtárunkat a Regensburgi Egyetemi Könyvtárnak adományoztuk, így ma már annak Magyar Könyvtára, amely becslések szerint a berlini és a göttingai után a leggazdagabb németországi egyetemi hungarikumgyűjtemények egyike. Jelenleg zajlik a hozzávetőlegesen 18.000–20.000 tétel katalogizálása, illetve katalógusának digitalizálása, és eközben a többi regensburgi Kelet-Európa-könyvtárral való összevetése, a fölőspéldányok hol értelmes, hol értelmetlen selejtezése. Még tisztázatlan, hogy az egyes hagyatékokhoz tartozó könyv- és folyóirat-gyűjtemények, például az említett triászé, hosszabb távon Regensburgban maradjon-e. Maguk az irathagyatékok biztosan nem. Remélem, bölcs döntés lesz az is, ha ezeket a közeljövőben Magyarországra szállítjuk, amennyiben Budapesten megfelelő helyszínt találunk őrzésükre és további feldolgozásukra.

Ami pedig két kiadványunkat illeti, az éppen szóba hozott *Studia Hungarica* könyvsorozatunkat 53. kötetétől, az *Ungarn-Jahrbuch* évkönyvet pedig 33. kötetétől 2017-től már a patinás nevű regensburgi Pustet Kiadónál jelentetjük meg; korábban az intézet saját kiadója felelt ezért a munkáért. Úgy gondoltuk, e tevékenységi körben is eljött az ideje a jövő tervezésének. A könyvsorozat és az évkönyv fő célja az alap kutatásokra épülő tudományos eszmecsere és tájékoztatás a magyar állam és nemzet történelmével és jelenével kapcsolatos témákban. Így a két kiadvány ellensúlyozni kívánja az e téren

Németországban tapasztalható komoly hiányosságokat. Német nyelvű hungarológiai szakfolyóiratokkal a magyar könyvkiadás sem dicsekedhet. A kéziratgyűjtés, szerkesztés, lektorálás és nyomdai előkészítés munkáját intézetünk végzi. Az *Ungarn-Jahrbuch* esetében újabban az MTA BTK Történettudományi Intézete közreműködik az egyes kötetek összeállításában.

FTG: *Úgy tudom, Regensburgban részt vesztek az egyetemi oktatásban is.*

KLZS: Igen. Az intézet munkatársai 2010-től történet- és politikatudomány szakokon, valamint a Hungaricum elnevezésű, saját kezdeményezésre beindult tanulmánykiegészítő képzés (*studienbegleitende Zusatzausbildung*) keretében oktatnak. E legalább négy szemeszteres képzés a magyarországi szakirányú továbbképzéshez hasonlítható; az egyetem bármelyik szakáról látogatható. Úgy látom, hogy az egyetlen németországi egyetemi hungarológia, amely az *Area Studies* jegyében modulárisan egybeötövi a magyar nyelv- és országismereti, valamint a szaktárgyi – elsősorban történet- és politikatudományi – elemeket. Célja, hogy felkészítse a hallgatókat a magyarországi partnerekkel való együttműködésre vagy a magyar vonatkozású szakmai területeken való érvényesülésre. Eddig összesen 29-en iratkoztak be; a többségükben nem magyar származású résztvevők hungarológiai tanulmányaikról egyetemi tanúsítványt kapnak. Az intézet diákjainak a száma a Hungaricumba be nem iratkozottakkal együtt 2010-től összesen 908 (történettudományi és politológiai előadásokon, gyakorlatokon, főszeimináriumokon), illetve 523 (magyar nyelvkurzusokon és országismereti órákon). A 2019. évi nyári szemeszterben például *Magyarország történelme alapvonalai*ban című előadásomra 144-en iratkoztak be, az előző szemeszteri 105-tel szemben; végül az itteni szabályok szerint az utolsó napig tovább nőtt a vizsgajelöltek száma, s 168-an írtak zárthelyit a szemeszter utolsó napján. A tanulmányi osztály titkárságának közlése szerint ez a Regensburgi Egyetemen jelenleg beiratkozott történészhallgatók 11,5 százaléka.

FTG: *Próbálták-e politikai szempontból befolyásolni a munkátokat a magyar demokratikus kormányok? Ha igen, mikor, mivel, milyen értelemben?*

KLZS: 1999–2019 – ma már húsz évről beszélhetünk. Ezalatt egyik kormány idején sem tapasztaltunk ilyen szándékot, nem

kaptunk semmilyen írásos vagy szóbeli üzenetet, levelet, felszólítást, amely politikai befolyásolási igyekezetre vallott volna. Egyetlen eszköz volt, ami számításba jöhetett – de ez a bajor félre is áll –, és ez a mindenkori állami támogatók végső varázseszköze: a pénz, vagyis az anyagi támogatás mértéke. Ezzel szembesültünk először 2002–2003-ban. Az akkori kormányváltás után Budapesten minket is előbb egy „nem tudom, kik ezek, kik s miért küldték őket, kinek a barátai” című fejezetbe soroltak. Egy ideig bizonytalan volt, hogy az új kormány az előzőnek a nyomdokain halad-e velünk tovább. Hatályos együttműködési szerződésünk volt, tehát formálisan mindenképpen ezt az utat kellett járnunk. Aztán ezt is jártuk. De kellett néhány hónap, amíg sikerült elhárítanunk a magyar támogatás hirtelen megszüntetésének a veszélyét. Idő múltával a budapesti anyagi támogatás értéke egyre csökkent, a forint árfolyamától függően is. Tehát a támogatás egyre szerényebb szinten, de szilárdnak bizonyult. Mondjuk ki: sem a baloldali, sem a jobboldali magyar kormányok nem avatkoztak be az intézet kulturális vagy tudományos programjának a tervezésébe, lebonyolításába. Ajánlások voltak, időnként vélhetően nemcsak szakmai indítékból, de azokat, ha jónak tartottuk, elfogadtuk, ezt tehát nem tekintem befolyásolási kísérletnek. És ugyanezt mondhatom lényegében a 2010-ben kezdődő, ma is tartó szakaszra. Tehát nem volt s nincs befolyásolás szakmai, koncepcionális vonalon. Mégis kérdés – és ez már az aktuális folyamatokba visz minket tovább –, hogy milyen más eszközökkel szeretné a budapesti kormány ezt az intézetet, amely egyre inkább egyfajta szigetletbe kényszerül, vagy nemesül (mondhatom így is, hiszen a szigetletnek vannak előnyei is), megtartani, továbbfejleszteni – vagy esetleg akár elsorvasztani? Legújabbban azt érzem s észlelem, hogy a magyar kormány ez ügyben illetékes képviselői nem tudják, hogy minek nézzenek: megbecsülendő, ajándékszerű külföldi magyar tudományos-kulturális intézetnek, avagy nyűgnek, amelyet ebben a tartalmi szerkezetében és személyi felállásában le kellene rázni. Szerénytelenség volna felsorolnom a megbecsülés mellett szóló érveket. Ami pedig az esetleges nyűgszerepet illeti, feltűnik, hogy időnként félreértés lengi körül kétoldalú viszonyunkat, amely félreértésből például olyan következtetés adódik, hogy – átvitt értelemben kifejezve – *szófogadatlanok* lennénk. De bizakodó maradok, hiszen ezen a tévedésen egykönnyen túlléphetünk, ha

elfogadjuk, hogy intézetünk nem beosztotta, hanem partnere a magyar kormány mindenkori megbízott hivatalának.

FTG: *Mivel szoktál emellett érvelni?*

KLZS: Alkalmanként igyekszem arra emlékeztetni, hogy az intézet akkor is tiszta munkát végez magyar témákban, ha nem beosztott. És hogy ez, amíg itt vagyok, biztosan nem fog megváltozni.

FTG: *A szigetlét minnek a következménye? Valamelyik ideológiai váltásnak vagy a magyar–német viszony megváltozásának?*

KLZS: Szigetlétünket alapvetően az okozza, hogy sem a bajor, sem a magyar fél nem tekint – és az eddigiek során nem is tekinthetett – a magáénak, legalábbis nem minden lényeges szempont szerint. Ez nem pusztán magánjogi szervezettségünkől adódik. Hiszen például a hesseni Darmstadtban 1980-ban megalakult Német–Lengyel Intézet (*Deutsches Polen–Institut*) úgyszintén bejegyzett egyesület (*eingetragener Verein*), vagyis az, ami a legtöbb civil egyesület Németországban. Csakhogy a Német–Lengyel Intézetnek nemcsak támogatói, hanem alapító-hordozói is állami, illetve tartományi szervek, például Hessen Tartomány, Darmstadt város és a német Külügyminisztérium. Ennek megfelelően erős a testületeiben a politikai-közhivatalnoki-diplomáciai képviselőket is protokoll, ami akkor is döntően sajátos jegy, ha – mint honlapja közli – koncepcionálisan a mi interdiszciplináris hungarológiánkra emlékeztető Polish Area Studies-zal is foglalkozik. Ugyanezt a szervezeti mintát követi a Baden-Württemberg-i Ludwigsburgban éppúgy „bejegyzett egyesületi” formában székelő, párizsi irodát is működtető, hét évtizedes múltra visszatekintő Német–Francia Intézet (*Deutsch–Französisches Institut*), amelynek jelenlegi fenntartói a német Külügyminisztérium, a tartomány tudományügyi minisztériuma és Ludwigsburg városa, és amelynek testületeiben többségükben politikai és gazdaságpolitikai személyiségek foglalnak helyet.

E példákat sorolhatnánk tovább, de gondolom, máris világos a döntő különbség, nevezetesen az, hogy a Münchener Magyar Intézet ténylegesen alulról szerveződött a 60-as évek elején, magyar emigráns alapítói mögött nem állt sem az óhaza, sem az új haza. Ennyiben eltért koncepcionális mintaképétől, a két világháború között magyar–német kormányzati támogatású berlini Magyar Intézettől. Vagyis beállt egy saját, új hagyományvonalra, testületeiben is civil jellegű létesítményként fejlődött tovább elsősorban a kutatóintézeti és az egyetemi közeg felé. Jellemző, hogy a korai intézeti projektek egyikét,

a Kelet-Közép-Európa Művészeti Atlasza (*Kunstatlas des östlichen Mitteleuropa*) címűt, Bogyay Tamás a németországi Kelet-Európa-kutatás egyik központjával, a marburgi Herder Intézettel együttműködve, annak munkatervébe beágyazottan irányította, ottani felkérésre. Talán éppen civil jellege miatt volt és maradhatott a tudomány az intézeti tevékenységek meghatározó tényezője. Ez az alapjegy nem változott meg a közös magyar–bajor finanszírozással kezdődő első kerek egy évtizedben sem, az intézet egyfajta kultúrdiplomáciai megnyilvánulásainak az idején. 2000-től számos magyar és német nyelvű felolvasóestet, koncertet és kiállítást rendeztünk, összekapcsolva az egyes művészeti ágazatokat azok tudományával. Tehát igyekeztünk becserkészni az országot ismertető, népszerűsítő hungarológiát a művészetekbe – és fordítva. Vendégeink voltak mások mellett a zenei életből az Amadinda együttes, Bogányi Gergely, Hacki Tamás & Ex Antiquis, Halász Judit, a Kaláka, a Kalamajka, Pege Aladár, Presser Gábor, Ránki Dezső és Klukon Edit, továbbá a magyar nyelvű irodalmi vagy tudományos jellegű műsorok egyik – női – sorozatában Erdélyi Zsuzsanna, Jókai Anna, Polcz Alaine, Péter Katalin, Szabó Magda, Szinyei Merse Anna és Valachi Anna, a német nyelvű irodalmi estek és zenei produkciók sorában pedig Darvasi László, Dalos György – Szabó Magda, Dudás Lajos – Philipp van Endert, Simon Géza Gábor, Esterházy Péter, Ingeborg Drews – Zoller Attila, a Muzsikás együttes és Sebestyén Márta, Nádas Péter, Sebő Ferenc, Vámos Miklós, a Vujicsics együttes és Zilahy Péter. A vizuális projektek közül itt csak hármat említek meg, a passauai bajor–magyar történeti kiállítást, a Márai Sándor-fényképképzőművészeti kiállítást és Stefan Moses neves német fényképész fotótárlatát az 1956-os forradalomról. 2009/2010 óta csak kivételesen szervezünk vagy társrendezünk nagyobb ívű kulturális eseményt, például a 2018-as Semmelweis-emlékév alkalmából, a regensburgi egyetem orvosi karával együttműködve.

FTG: *Miért hagytátok abba ezt a tevékenységet?*

KLZS: A 2002 és 2010 közötti budapesti kulturális kormányzat egyre kevésbé szívelte a részfinanszírozott, mégis független intézetünket. Így fokozatosan kiszorította a pályáról, a szó szorosabb értelmében is. Az akkori müncheni főkonzulátus nemcsak tudomásul vette, hanem leplezetlen egyezkedésekkel megtámogatta a bajor tudományügyi minisztérium döntését intézetünk Münchenből Regensburgba való 2009-es átköltöztetéséről.

Az elmúlt kilenc-tíz évben aztán fokozatosan egy különlegesen köztes helyzetbe kerültünk, részben új okoknál fogva. Az intézet mind bajor, mind magyar oldalon egyre élesebben, egyre nyilvánvalóbban, egyre hűsba vágóbban érzi azt, hogy bizony itt sem, ott sem a rendszer teljes körű része. Nem állíthatjuk, hogy maradéktalanul betagozódtunk érezzük magunkat a mai bajor tudományos közegbe, és a másik oldalon sem mondhatjuk azt, hogy a külföldi magyar tudomány- és kultúraközvetítés szerves részei vagyunk. Magyar oldalon ez végső soron abból következik, hogy a 90-es évek végén nem váltunk magyar állami intézetté. Támogatott, amolyan szponzorált intézet voltunk s maradtunk, a civil szférában, a jogi, biztonságpolitikai, diplomáciai szabályok behatárolta mezőnyön kívül. Ugyanakkor a magyar oldalon az is mindegyre meghatározó szempont, hogy a hungarológia mint munkaterület a maga eredeti, külföldi pályáján maga is szigetlétbe kényszerül. Mi a magunk helyét a német nyelvterületen ennek ellenére a Bécs–München–Regensburg–Stuttgart–Berlin tengelyen határozzuk meg. Ha mondhatom a szerénység illemszabályát egy pillanatra áthágva, akkor ezen a tengelyen már csak a mi intézetünk az, amelyik igyekszik korszerű, interdiszciplináris hungarológiát művelni tudományos kutatásban, felsőoktatásban és ismeretterjesztésben, tehát a hungarológiát nem fokozza le pincérszerepbe, pusztá nyelvtanításra.

FTG: *Nem mondd ki, de azért értek a szóból: a magyar kultúrpolitika nem kezeli az intézetet kellő súllyal.*

KLZS: Jól érted, aláírom. És ez azért feltűnő az elmúlt kilenc-tíz évben, mert ugyanakkor, legalábbis programszerűen, a feltételeknek a jelentős része egyébként adottnak tekinthető. Létezik egy természetes és egészséges nemzeti önképviseleti rendszernek az igénye. Szó van arról, hogy Magyarországnak ügyelnie kellene arra, hogy a saját múltbeli és mai kulturális, tudományos értékeit józan módon közvetítse a nagyvilág felé. Adott a magyar–német politikai kapcsolatrendszer, amely azonban nem volt mindig olyan zavaros és terhelt, mint napjainkban. Az, amit manapság tapasztalunk, egészen friss fejlemény; nyilvánvaló, hogy ez az intézetünket nem érinti túlzottan kedvezően. Különösképpen a magyar–bajor államközi kapcsolatok elhidegülése nyugtalanító, amely lehet, hogy átmeneti jellegű – de hát rövid idő alatt is lehet hosszú távra nagy kárt okozni.

FTG: *Ha megkérdem, hogy ebben ki a hibás, akkor elütöd valami keserű humorral, ugye?*

KLZS: El hát, mégpedig azzal, hogy valószínűleg nem adtuk el magunkat túl hatékonyan – ez volna a felszínes magyarázat. A mélyebb magyarázata – lehet ezt is jókedvűen körülírni – az, hogy, amint már említettem, nem vagyunk egyik oldalon sem a rendszer teljes körű, minden következménnyel járó része, ami persze sokszor nagy előnyt: szabadságot biztosít. Korábban is voltak féltékeny irigyeink; ezeknek a száma azonban – szerepvállalásainkkal egyetemben – érezhetően növekedett az elmúlt néhány évben. A féltékenység s irigység néha nagy erő – főleg, ha ostobasággal párosul. Ennek viszont már van ára. Az, hogy amikor például pusztán eszmei támogatásra lenne szükségünk, az nem érkezik meg, amikor nagyobb odafigyelést igényelnénk, akkor arra hiába várunk. Ugyanakkor a malomkő a másik oldalon is örül, mégpedig éppen azért, mert a bajor oldal egyszer már befogadott – sőt, ott már jóformán bent is voltunk. Csakhogy az elmúlt évek történéseinek és a mi megátalkodott, minden irányban érvényesített semlegességi igényünknek a következtében mintha meglazultak volna a bajor kapcsolataink. Mintha egyfajta kirekesztésnek, dezintegrációnak lennénk az alanyai, vagy inkább tárgyai, akaratunkon kívül. Az egykor – számomra legalábbis – jóformán tökéletes integrációnk abban az értelemben megkérdőjeleződött, hogy a német és a bajor tudományosságban való elhelyezkedésünk – a felsőoktatásban, a kutatásban, a könyvtár- és rendezvényszervezésekben – az elmúlt három-négy évben, de tulajdonképpen már az elmúlt kilenc-tíz évben egyenes viszonyítási kapcsolatba került a mindenkori magyarországi helyzettel, Magyarország németországi megítélésével. A magyar kormány képe már korábban, 2010 előtt fokozatosan romlott, s romlik még mindig, amely folyamatban Németország külső megítélőként élen járt s jár. Ezzel párhuzamosan erősödött a bajorországi egyetemeken is meghatározó baloldali körök ellenszenve a vélt vagy valódi hibákat elkövető „orbáni Magyarország”-gal szemben, következőképp egyre határozottabban, még ha nem is mindig nyíltan fogalmazódik meg az „orbáni diktatúrától” való elhatárolódás bajor elvárása is. Érdekes, hogy a 2002–2010 közötti baloldali magyar kormányok idején nem észleltünk ilyesmit az akkori Münchenben, nem szóltak német kollégáink, hogy tüntessünk nyilvánosan például a 2006-os budapesti túlkapások ellen. Mindenesetre a regensburgi átköltözésünk óta eddig eltelt kerek egy évtized során a mégiscsak Magyar Intézetnek nevezett munkahelyünkön a semlegesség olyan vágyálommá nemesedett –

vagy zsugorodott –, amely az egyre átpolitizáltabb német tudományos közvéleményben nem látszik hitelesnek, sőt, az Orbán-pártiság csalafinta elfedőjének tűnik. Amit ti Budapesten vagy másutt az országban nem érzékeltek olyan életszerűen, mint mi: a magyarországi „új jobboldal” előretörésével egyidejűleg errefelé is zajlik egyfajta radikalizálódás, mégpedig a liberális demokrácia leple alatt fokozódó, a klasszikus liberális szabadságeszménytől valójában eltávolodó hangulatközpontosítás és véleményirányítás alakjában. Ennek a türelmetlen nyugati elmozdulásnak az egyik fontos tünete, hogy a Németországi Történészek Szövetsége (Verband der Historiker und Historikerinnen Deutschlands) 2018. szeptemberi határozatában kimondta: a történésznek nyilvánosan fel kell emelnie a szavát, adott esetben ki kell mennie az utcára tüntetni, ha „veszélyben a demokrácia”. Ez a felhívás akár vállalható is lenne (a történelmi szakszerűség feltétlen megőrzése mellett), ha a demokráciára ólálkodó veszélyeket nem rendszerint ugyanaz a csoport állapítaná meg, és ezt nem mindig saját pártpolitikai érdekei alapján tenné. Szerintem ez csapda, amelybe egy magára adó tudósnak nem szabad belelépnie.

A Münchener Magyar Intézet Bogyay, Stadtmüller és Glassl igazgatósága alatt a hidegháború idején sem lépett a politikai aktivizmus mezéjére. Éppen ma kényszerüljön politikai-ideológiai pártosságra? Elgondolkodtató látni, hogy intézeti semlegességünk ma már gyakorlatilag a legfőbb akadálya lehet annak, hogy a bajor fél, főleg a látható világnézeti-pártpolitikai elkötelezettségektől sem visszariadó Regensburgi Egyetem, belássa azt, hogy vállalnia kell minket akár abban az esetben is, ha netán a magyar fél viszont úgy gondolja, hogy az államközi és az Európa-politikai viszonyrendszerben, amelyben Európát sok esetben maga Németország képviseli vagy mozgatja, nincs már értelme egy olyan intézetet támogatnia, amely nem a magyar államé. Tehát az a kérdés merül fel most, ezekben a hetekben, hónapokban, harminc évvel a rendszerváltozás után, hogy fönnt lehet-e tartani ezt a modellt, lehet-e tovább is működtetni egy olyan intézetet, amely az egyik nézőpontból mindkét államé, nemzeté – kifejezőbben: mindkét kultúráé s tudományosságé –, a másiktól viszont egyiké sem. Most már mondanom sem kell, hogy intézetünk melyik nézetet képviseli.

FTG: Magyarország mai németországi megítélése tudományos hozadék szempontjából kedvez-e a „senkié, hanem

mindenkié” intézeti modellnek? Azért is kérдем ezt tőled, mert jó ideje kutatod a magyar országimáaszt is. Miért fontos ez neked, és mikor vált azzá? Hiszen erdélyi élettörténetedből és tudományos témáidból, de egyéb historiográfiai munkáidból sem feltétlenül ez következne.

KLZS: A jelzett kettős kapcsolódás Európa-szerte annyira szokatlan és akkora szervezési igényességet követel, hogy igazából csak kitűnő vagy legalább normális államközi viszonylatokban valósulhat meg. Márpedig, mint már mondtam, egy ilyen normalitásról jelenleg nem beszélhetünk sem a magyar–német, sem a magyar–bajor kapcsolatokban. Legújabb értesülések szerint a májusi Európa-parlamenti választások óta úgymond jegelik a felső szintű magyar–bajor kommunikációt. Ez a körülmény nem könnyíti meg az intézetünkre vonatkozó államközi célmegállapodás esedékes megújítását; a hatályos dokumentum ez év végén jár le.

De a magyar országimáasz iránti szakmai érdeklődésem jóval régebbi keletű. Megvolt már korai intézeti éveimben. És nemegyszer magában foglalja Erdélyt is, valamint a többi magyarlakta kelet-közép-európai vidéket. Számomra az országimáasz egyben nemzetimáasz is, amint egyik, néhány évvel ezelőtt Budapesten megjelent könyvemben kimutatni igyekeztem. A transzszilvanizmushoz vagy az osztrák neoabszolutizmushoz hasonlóan szemszögemben ez a kérdésfelvetés is szakmai jellegű, nevezetesen az imagológia izgalmas feladata, amelybe a 80-as években a müncheni egyetemen az irodalomtudományi komparatisztika mellékszakomon beletanultam. A *rólunk alkotott kép* vizsgálatának az eszköztárát aztán kiegészítettem másik mellékszakom, a politikatudomány segítségével. A tudományos otthont ehhez is a Münchener Magyar Intézet biztosította nekem, amely hőskorától programszerűen foglalkozott a németországi Magyarország-képpel, például a 60-as években, amikor egy publikált projektje azt vizsgálta, hogy a Német Szövetségi Köztársaság középiskolai történelemkönyvei miként ábrázolták Magyarországot. Az intézet akkoriban kezdte többé-kevésbé rendszeresen gyűjteni az ország- és nemzetimáasz német publicisztikai forrásait, és ez az adattározási munka azután nem is szakadt meg. Sőt, a 80-as évek második felétől új lendületet kapott, amely a 90-es évek első felében, az Antall- és a Boross-kormány, majd a kezdeti Horn-kormány idején egy újabb kutatási projektben csapódott le. Ezzel a munkatervvel alakultak ki legelőször az intézet kapcsolatai magyarországi kormányhivatalokkal, akkor elsősorban a

Külügyminisztériummal, amely a kutatásokat szponzorálta. A projektben egy sor eredetileg nem publikált tanulmány született 1993–1994-ben. Ezeket az írásokat szerkesztettem 2014-ben az előbb említett budapesti könyvembe. Utószavamban kitérek arra is, hogy miért vártam a publikálással a magyar határnyitás negyedszázados évfordulójáig.

FTG: *E könyved főcíme* Tükrözés és torzulás ...

KLZS: ... az egyik figyelmes olvasóm megjegyezte, írhattam volna azt is, hogy „Tükrözés és *torzítás*”. Valóban, nem mellékes kérdés, hogy a németországi médiák mikor vélekednek Magyarországról tudatlanságból, tájékozatlanságból, aminek folytán *torzul* az általuk megfestett kép, és mikor *torzítanak*, tudatosan, valamilyen érdekből. Egy másik kulcsprobléma ebben a témakörben, hogy az ábrázolatok szólhatnak egy kormányról és holdudvaráról, de az egész országról, a nemzetről is. E két sík megkülönböztetése akkor is komoly módszertani kihívás, ha pusztán tükrözésről beszélünk. Végző soron olyan jelenségeket is érdemes imagológiai közelítésben megértenünk és megértetnünk, mint amilyen például a német zsurnalizmus viszonya a más állami ünnepek s ünneplések egyik kelléke, a zászlók használatához.

FTG: *Mire gondolsz?*

KLZS: Miért van az, hogy amikor 2012-ben, az angol királyné trónra lépésének 60. évfordulóján fia, Károly trónörökös az *Union Jack* lobogók tengerében megköszöni nemzetük nevében azt, hogy Erzsébet uralkodásának idején „büszkéek lehettek arra, hogy angolok” (*proud to be british*), vagy amikor minden év július 14-én Párizs meg Franciaország égboltját a trikolor fényára fedi be, akkor a német politikai publicisztika nem hördül fel, nem kiált nacionalizmust – nem úgy, mint amikor Budapesten Orbán Viktor valamelyik ünnepi beszédét nemzeti színű díszletek között tartja. Ilyen s hasonló történések, megnyilvánulások tárulnak elénk intézeti sajtóadattárunkból, amelyet még az internetes korszak előtt kezdtünk felépíteni. Ma is gyarapodik, papíralapon, hogy öt-tíz év múlva is elérhetőek legyenek az egyes cikkek. Igen tanulságos forrásgyűjtemény.

FTG: *Az intézet elmúlt tíz-tizenöt éves, de talán a korábbi munkáját is nyilván korlátozta, ami épp a te erről szóló írásaidból derült ki számomra, hogy a németeket jobban érdeklik a finnugorok, mint a magyarok. Nem származik-e hátrány ebből (is)?*

KLZS: De, származik. Szűkítsük le a „németeket” a német felsőoktatásra (a köznémet polgár vajmi keveset tud a finnugorokról). A német felsőoktatási logikában a magyar téma elsősorban a finnugor tanszékekbe sorolódik. Ez szerintem félreértés – jó kétszáz éve, amelyet nem könnyű helyreigazítani (ha egyáltalán helyreigazítható). Nem a finnugor szak létjogosultságáról van szó – bár a németországi felsőoktatás-politika legújabbban éppen egy ilyen legitimitációs kérdést vetett fel Göttingában, amelynek egyeteme bejelentette, hogy a jelenlegi tanszékvezető nyugalomba vonulása, 2023 után nem szándékszik újra betölteni az ottani tanszékvezetői tisztséget. A finnugrisztika magyar szempontú problémája abból ered, hogy a magyar tematika a kelet-közép-európai regionális tudomány tárgyaként nem illik az uralisztikai és nyelvészeti irányultságú finnugor szakba. Ezt maguk a finnugor szakos kollégák tanúsítják a gyakorlatban azáltal, hogy például Németországban az elmúlt két-három évtizedben egyre inkább elzárkóztak magyar tárgyak vizsgálatától s oktatásától. Mára már általános érvényű ez az érdektelenség. A mai németországi finnugor tanszékeken magyar téma többnyire csak a magyar nyelvoktatásban van jelen. Míg a mi intézetünk épp ennek a többszörösét próbálja megfogni – a magyar nyelvvel együtt, de nemcsak a nyelvoktatással. Mi a nyelvoktatást szerkezetileg elodázhatatlan feltételnek tartjuk, de nem öncélként. Ahhoz, hogy önálló, eredeti hungarológiát végezzünk Nyugaton, kell tudnunk magyarul. De nem elég csak magyarul tudnunk. Magyar nyelvtudással pedig Kelet-Közép- és Délkelet-Európára összpontosítunk, ahol a magyar törzsszövetség a finnugor őshaza korszaka után hont foglalni érkezett, és ahol aztán a kereszténység felvételével az állami fejlődés útjára lépett.

Természetes történeti nagytérségében a 90-es évek legvégéig viszonylag jól érezhette magát a németországi magyarságtudomány. Az ezredfordulótól azonban egy olyan átrendeződés tanúi lehettünk, amely a hungarológia szerepkörét még a mai politikai jellegű nézeteltéréseket megelőzően beszűkítette. Ez a német Kelet-Közép- és Délkelet-Európa-kutatás egyik komoly, de nyilvánosan be nem vallott nehezéke, amely addig nem volt annyira erősen érezhető, amíg személyek és tanszékek, a régi vágású német történettudomány képviselői, ennek ellenálltak. A müncheni egyetem tanszéke, amelyen én tudományosan felnőttem, még azt az iskolát képviselte, amely a magyar témát az eszme- és társadalomtörténeti Kelet-Közép- és

Délkelet-Európa-kutatás elidegeníthetetlen alkotóelemének tekintette. Egykori professzoraim utódai azonban szakítottak ezzel az igényes szemlélettel. Ezt nem elsősorban politikai okoknál fogva tették – akkor éppenséggel baloldali kormányok voltak Magyarországon hatalmon –, hanem mert az illető tudományszakban a szláv nyelvek és régiók felé irányuló érdeklődés jóformán mindenhol átvette az irányítást. Tanszékeken, intézetekben, kiadók környékén. Hogy ebben mennyiben játszottak közre véletlenszerű tényezők, például személyes érdekeltségek, illetve tudománypolitikai elképzelések, még felderítetlen. Mindenesetre a német Kelet-Közép- és Délkelet-Európa-kutatás, amelybe tartalmilag kiválóan beleillik a hungarológia, az elmúlt kerek húsz esztendőben visszatért gyökereihez, amennyiben ismét elsősorban a szláv világgal szemben határozza meg magát, mint hőskorában, a 20. század elején és első felében. Visszatekintve kivételes szakasznak tűnik az 50-es évektől az ezredfordulóig és a 2000-es évek kezdetéig eltelt öt évtized, amelynek során az 1958-ban Stadtmüller alapította müncheni egyetemi tanszék a tanítvány-tanszékvezetői utód Edgar Hösch 2003-as nyugállományba vonulásáig a magyar témákat befogadta s türelmesen engedte érvényesülni. Így doktorálhattam a 90-es évek elején Höschnél a transzszilvanizmus témájából.

FTG: *Az új helyzet: az emigráció hazajön, kihal, megszűnik. Közben azonban a magyar nyelvterületről új kitelepült hullám érkezett Németországba is. Egész Európa magyarokkal van tele. Az világos, hogy az intézetnek magának nem feladata a velük való teljes körű foglalkozás. De részlegesen esetleg mégis adódik számotokra e téren értelmes feladat.*

KLZS: Igen, adódik. Itt hadd térjek ki az intézeti tevékenység újabb, a fentiekben már érintett bővülésére, amely az elmúlt évtizedben több tényező együttes hatásából vált indokolttá. 2009-ben a Münchener Magyar Intézet a fő támogató bajor tudományügyi minisztérium nyomatékos ajánlatára és a magyar társfinanszírozó fél beleegyezésével átköltözött Regensburgba – valójában a tudományos mivolta folytán. Így alakult ki néhány év alatt a Regensburgi Egyetem Magyar Intézete, amely 2015-től hivatalosan a Hungaricum – Ungarisches Institut der Universität Regensburg nevet viseli. De a korábbi intézetet működtető és fenntartó létesítmény, a Münchener Magyar Intézet Egyesület nem szűnt meg, hanem egy új folyamat következtében, nem várt módon, új feladatkörhöz jutott, ebbe kezdett

belenőni. Ez az, amire az előbb céloztál, és ez szervesen illik a tudományos részleg, tehát az egyetemi Magyar Intézet munkakörébe is: a magyar nyelv és kultúra terjesztése, ápolása és oktatása azon csoportokban – diaszpórának nevezzük őket –, amelyek lélekszáma az elmúlt tíz-tizenöt évben jelentős mértékben megnövekedett. A német nyelvterületen számszerűen Dél-Németország, vagyis Bajorország és Baden-Württemberg tartományok a legerősebben érintettek ebben. A Németországi Magyar Szervezetek Szövetsége hivatalos statisztikai adatokat is feldolgozó becslései szerint Németországban jelenleg 300 ezer körüli nagyságrendben élnek magyarok, hozzávetőlegesen 70%-ban az említett két tartományban. E népesség több mint a fele Magyarország 2004. évi Európai Unió csatlakozása után települt ki, legnagyobb részben Magyarországról. Ennek következtében megnőtt annak a feladatnak a súlya, amelyet a Münchener Magyar Intézet már a 90-es évektől inkább személyes és egyéb informális, szabadidős munkák révén látott el: a magyar nyelv oktatása magyar gyermekek számára hétfői – vagy hétközbeni – iskolákban. Ez a tevékenységi kör volt az, amelyet 2009–2010-től az intézet tudományosan már Regensburgban, de kulturálisan, nyelvoktatási szempontból még Münchenben kezdett koncepcióvá fejleszteni. E munkálatok eredményeképpen napjainkban immár több, mint 400 gyereket számláló Bajorországi Magyar Iskolát működtetünk a Münchener Magyar Intézet Egyesület saját részlegeként. Ötödik tanévünket zárjuk most. A jelenleg öt tagiskolát (München, Regensburg, Nürnberg, Burghausen, Weiden) magában foglaló iskolaszövetségünk a regensburgi egyetemi intézettel párhuzamosan, ugyanabban a tematikai keretben, de magyar irányban oktatja a magyar nyelvet az óvodás és iskola-előkészítő csoportoktól az érettségi korosztályáig. Nemrégiben bölcsődei csoportokat is indítottunk. A legnagyobb tagiskola a müncheni, több mint 200 gyermekkel. Az egyes tagiskolák önállóan végzik munkájukat, de a Münchener Magyar Intézet Egyesület ernyőszervezet szakmai, anyagi és jogi felelősségével.

FTG: *Honnan vannak ehhez tanárok?*

KLZS: Többnyire a kitelepült magyar családok nőtagjai közül, akik között számos magyar óvónő, tanító, magyartanárnő keres értelmes munkát bajor földön. Egyesek magyar kisebbségi területekről települtek ki. Ezenkívül vannak még hétfői iskolák, amelyek nem ebben a szövetségben végzik a munkájukat. Felméréseink szerint Bajorországban jelenleg körülbelül 600–700,

viszonylag rendszerezett módon, hétvégenként, vagy pedig hét közben délutáni, esti órákban oktatott magyar gyermekről beszélhetünk. Baden-Württembergben nagyjából ilyen arányban és módon szintén zajlik magyar nyelvoktatás, amelyet 2015–2016-ban intézetünk a stuttgarti főkonzulátus felkérésére indított el az ottani „konzuli modell” keretében. Németország más tartományából is értesülünk ilyen kezdeményezésekről, amelyek azonban ismereteim szerint még nem érték el a bajorországi és a baden-württembergi szervezetségi szintet. Bajorország már a számszerűség okán is jelentékeny előnnyel bír, ide érkezik a legtöbb kitelepülő magyar. Müncheni tagiskolánk jogelődje 1949-ben alakult, munkájába a 90-es évek második felében kapcsolódtam be, amikor még a Müncheni Magyar Katolikus Misszióban működött. Intézeti szinten akkor kezdtem el vele foglalkozni, amikor jó egy évtizeddel ezelőtt világosan látszott, hogy kinőtte a Misszió infrastrukturális adottságait. Ösztönzően hatott egyúttal a Magyarország müncheni Főkonzulátusának élén 2010-ben végbement személyi váltás is. A 2010 második felében kinevezett főkonzul érdeklődő nyitottsággal karolta fel azon javaslatunkat, hogy a müncheni magyar hétvégi iskolát helyezzük el a bajor tanügy elvi támogatását élvező „konzuli modell”-ben. E pedagógiai vállalkozás általános alapelveiről 2014 tavaszán Együtműködési Megállapodást kötött a Müncheni Magyar Intézet Egyesület a magyar Külügyminisztériummal (illetve a hivatalból eljáró müncheni Főkonzulátussal), amelyet azóta, immár az új főkonzullal való együttműködésben, évente megújítunk.

FTG: *Pontosabban mit jelent a „konzuli modell”?*

KLZS: Azt, hogy Bajorország elismeri: a kitelepült családok iskolaköteles tagjainak magyar anyanyelve értékes hozomány, amelyet ápolni és fejleszteni kell. Ugyanakkor a bajor tanügy ezt a munkát nem támogatja sem anyagilag, sem szervezeten, hanem mintegy kiszervezi a küldő országok hatáskörébe. A 2009–2010-es tanévtől a többi érdekelt nyelv, így például a lengyel vonatkozásában is a diplomáciai képviselők, és adott esetben társult szakintézetek végzik e célcsoport anyanyelvi oktatását. Az illetékes müncheni államminisztérium pusztán tájékoztatási segítséget nyújt azáltal, hogy eljuttatja a magyar anyanyelvi oktatás látogatásához szükséges kérvényt minden állami és államilag elismert bajorországi iskolának, azért, hogy lehetőleg az összes Bajorországban beiskolázott magyar származású diák értesüljön erről a nyelvtanulási

lehetőségről. A konzuli modelles foglalkozások magánoktatási tevékenységnek minősülnek, ezért kívül esnek az állami baleset- és felelősségbiztosítás szabályozási körén. A müncheni tanügyminisztérium tantervek bérbeadásáról sem gondoskodik. A tantervekért és tanmenetekért a konzulátusok és ezek szakmai partnerei felelnek, mind tartalmi, mind pénzügyi szempontból. A tanév elvégzését kérvényre hivatalos tanúsítvány igazolja, amely a diák bajor iskolai bizonyítványához csatolandó, illetve abban feltüntetendő.

FTG: Ki finanszírozza ezt a munkát?

KLZS: A Bajorországi Magyar Iskola kiadásait 25–30%-ban az intézet újabb magyar partneri közegének, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárságának köszönhető éves egyedi támogatásból, a maradék kétharmadot a tandíjából finanszírozzuk. A magyar kormányzati támogatást az elmúlt öt tanévben a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. révén pályáztuk meg évről évre. Emellett fut a Nemzetpolitikai Államtitkárság Kőrösi Csoma Sándor Programja, amely ösztöndíjasokat biztosít nekünk most már negyedik éve, akik nagyobb részben a Bajorországi Magyar Iskola munkakörében erősítik intézetünket. És immár második éve létezik egy mindehhez hozzárendelt diaszpóra pályázati program, amely évente biztosít anyagi céltámogatást rendezvényekre, a tankönyvkészlet frissítésére, egyéb eszközbeszerzésekre. Mindez az elmúlt kilenc év magyarországi kormányzati szintű koncepcióbővítése nélkül elképzelhetetlen lenne. Az elmúlt kerek három évtizedben mindegyik magyar kormány szépen emlékezett meg a nyugati magyarokról, de kézzelfogható és kiszámíthatóan követhető, fontos elemekre lebontható módon ezt elsőként a 2010 óta fölállt kormányok teszik. Ők is inkább az első ciklus második felétől.

FTG: Megérte kialakítanotok egy ekkora egyesületi munkakört?

KLZS: Szakmailag igen. A diaszpóra közösségeiben világos s évek óta növekvő igény van a magyar anyanyelvi oktatásra legalább hétvégi, illetve hétközbeni iskolákban. Ugyanakkor iskolaszövetségünk koncepcionális összhangban van egyetemi nyelvoktatási programunkkal. Józan és jövőbe mutató kulturális-társadalmi szemléletet szolgál: a diákok magyar nyelvtudásuk megerősítésével azonosságtudatukat is megszilárdíthatják, ami fontos

feltétele a német társadalomba való sikeres betago­lódásuknak éppúgy, mint a magyar társadalomba való esetleges visszatérésüknek.

Egyéb szempontból viszont váratlanul, de mára már megmagya­rázható módon komolyabb alkalmazkodási problémákkal szembesü­lünk ezen a pályán. Ezek egyik legfontosabb oka az, hogy ez a tevékenység a kitelepült magyar oktatóknak a létfontosságú, még ha nem is elsősorban anyagi természetű szociális érvényesülés lehetőségét biztosítja, az önmegvalósítás esélyét, amely végső soron azt a tudatot erősítheti, hogy érdemes volt külföldre költözni, netán vegyes házasságot kötni, de közben magyar öntudattal élni s nevelni idegen környezetben a felcseperedő gyereket. Ebben a közegben igen mélyre nyúlnak és időnként vezérlő szerepet játszanak a személyes érdekek, amelyek egykönnyen átcsaphatnak személyeskedésekbe. A problémák másik oka abban rejlik, hogy magyar kormányzati szinten mindmáig nem alakult ki egyöntetű – és a gyakorlatba átültethető – vélemény arról, hogy szakmai tevékenységnek tekintendő-e a magyar nyelvoktatás diaszpórában, avagy inkább közművelődésinek, amely baráti-családi körökben szervezkedik, és a közösség építését, nem a nyelvtudás ápolását és fejlesztését tartja elsőrangú feladatának. A személyes önmegvalósítások vonatkozásában sem látszik a kockázatok egyhangú elutasítása és magabiztos kezelése.

A Müncheni Magyar Intézet Egyesület viszont a konzuli modell szerinti magyar nyelvoktatást nem a személyes érvényesülés kiszolgálójának, hanem a magyar külügyi nemzetpolitika szerves tartozékának, és ekként alapvetően szakmai tevékenységnek tekinti. Ebben a közösségépítés természetes elem – hogyne volna az! –, de nem helyettesítve, hanem kiegészítve a nyelvoktatást. A Bajorországi Magyar Iskolát a föderalizmus legáltalánosabb arany­szabálya, a szubszidiaritás elve szerint működtetjük, mivel azt gondoljuk, hogy a központi ügyintézés, az intézet többrendbeli felelőssége nem korlátozza, hanem, ellenkezőleg, a munkamegosztás révén erősíti a tagiskolák messzemenő önállóságát. Ez az álláspontunk maradéktalanul egybevág a témában szintén érdekelt Németországi Magyar Szervezetek Szövetségének felfogásával. A diaszpórában töltött, a Kádár-korszakba visszanyúló hosszú évek tapasztalatai arra intenek, hogy amennyiben a kulturális munka terén választani lehet a szövetkezés és a központosítás közül, akkor az előbbi szervezési módot – a föderációt – ajánlatos választani. Magyar szervezetek bajor földön egymással szövetkezve eredményesebben képviselhetik

érdekeiket, mint külön-külön. Szerintem az a kívánatos, hogy ugyanígy vélekedjen a mindenkori magyar külképviselet is. Ellenkező esetben fennáll a megosztás és széthúzás veszélye.

FTG: Hogyan foglalnád össze az intézet jelenlegi helyzetének legfőbb összetevőit egy olyan olvasónak, aki ebből a beszélgetésből értesült először munkáitokról?

KLZS: A fentieket úgy foglalnám össze az illetőnek, hogy bizony ellentmondásos a helyzet. Intézetünk a magyarságtudomány művelésére és gyakorlati hasznosítására, valamint a magyar kultúra nyilvános bemutatására és terjesztésére jött létre 1962-ben, és ezzel az alapcéllal működik ma is. Első négy évtizedében német, illetve bajor, 1999/2000-tól bajor–magyar közös állami finanszírozásban részesül. 2009-től, Regensburgba való átköltöztetése óta két főhelyszínen működik, 2015-től pedig megkétszereződve tevékenykedik. Az intézetfenntartó Egyesület jogi kötelékéből a Regensburgi Egyetemhez csatlakozott tudományos részlege Hungaricum – Ungarisches Institut der Universität Regensburg néven a történeti és a filológiai kar közös szervezeti egységeként németül, illetve német irányban elsősorban felsőoktatási, kutatási, könyvtártudományi és könyvkiadási feladatokat lát el, beleértve a magyar mint idegen nyelv egyetemi oktatását. A változatlanul müncheni székhelyű Egyesület a bajor fővárosban, valamint a tartomány további településein a délnémet térségben jelentős számarányú magyar diaszpóra nyelvi és kulturális igényeinek kielégítésén fáradozik.

Látható és köszönetre méltó körülmény, hogy intézetünk egyfelől a 2010 utáni magyar kormányzat támogatásával emelkedett arra a szintre, amelyen jelenleg vagyunk, egyrészt egyetemi hungarológiai intézetként, másrészt iskolaszövetséget működtető egyesületként, vagyis egyazon szellemi vállalkozás egymáshoz illő s illeszkedő egységeiként. A magyar nyelv óvodai, elemi és középiskolai, valamint egyetemi oktatása és terjesztése szaktudományos, elsősorban történet- és politikatudományi környezetben egyazon munkaterv részeként színesíti, szélesíti és szilárdítja e jogilag két pillérű, de tartalmilag egyetlen tudományos-kulturális műhelyt. Tehát egyazon szellemi vállalkozásról van szó, amely a magyar tudományos és kulturális diplomácia szélesebb összefüggésében egyedi példája a civil jellegű, ugyanakkor a magyar–bajor államközi térben kétirányú integrációt elősegítő és tartósító kezdeményezésnek. Másfelől éppen ez a támogatási viszonyrendszer és a vele járó államkötés a Magyar–

Bajor Kormányközi Vegyes Bizottság munkatervében a közvetett oka annak, hogy az intézet az elmúlt években nem csak jóindulattal találkozott munkálkodásai során, előbb csak bajor oldalon. Újszerű bonyodalom, mint említettem, hogy az idei európai parlamenti választások alkalmából kölcsönösen megrendült a magyar és a bajor kormány egymás iránti bizalma; ilyen fordulat a korábbiakban elképzelhetetlen volt. Mostanában ráadásul külön nehezebbé nőtték ki magukat magyarországi kormányhivatali partnerségeinkben a rendezetlen – vagy fégyelmezetlenül rendezett – kérdések, amelyek így befelé, úgymond saját térfélen, de kifelé, bajor irányban is gyengítő hatást fejtenek ki. Hiszen azt a látszatot keltik, hogy sem a tudományos-kulturális külképviselőben, sem a bajorországi magyar diaszpóra nyelvi igényeinek ápolásában nincs megbízható magyar egyezség. Tovább súlyosbodhat a gond, ha ez nem csak látszat, hanem nyers valóság.

Mindebből kitűnik a politikai szempontok jelentősége a két fél egyezkedésében – és az, hogy mekkora kihívás ilyen körülmények között a semlegesség megőrzése. Mintha a közös magyar–bajor utunknak nem a huszadik évében, hanem ismét az elején lennénk, 1999-ben, amikor mindenekelőtt azt kellett bebizonyítanunk, hogy érdemes ennek az Európa-szerte szokatlan intézeti mintának a megvalósításába fognunk. De ez a helyzet is kínál hasznos fogódzót. Ha már így alakult, akkor kérdezzünk rá újra: mire való egy olyan magyar intézet bajor földön, amely eltökélten semleges, politikai aktivista célokért nem megy se utcára, se hivatalba, sehova. Tehát tényleg *ómódi*: ósdi módon magyarságtudományt művel, oktat, könyveket szerkeszt és publikál, hungarológiai könyvtárat szervez s gyarapít, magyar kultúrát terjeszt nyilvános rendezvényeken is. Se ide, se oda nem kapcsolható politikai célzattal akkor, amikor viszont a politikai természetű megítélések súlya sajnos mind a két oldalon megnövekedett.

Budapest/Regensburg, 2019. május–július